‘ब्राह्मण’ बारेको सामाजिक बुझाई र भोगाइमा आएका परिवर्तनः

एक समाजशास्त्रीय अध्ययन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकि तथा समाजिकशास्त्र संकाय अन्तर्गत

समाजशास्त्र बिषयमा स्नातकोत्तर तहको उपाधि प्राप्तिको लागि

आंशिक आवाश्यकता परिपूर्तिका लागि प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधकर्ता

लोकेन्द्र प्रसाद जोशी

त्रि.वि. दर्ता नं.:९-२-३२९-१९७-२००५

सिम्वोल नं.:-२८२०३३

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

समाजशास्त्र केन्द्रीय विभाग

कीर्तिपुर, काठमाण्डौ

२०७४

प्रतिबद्धता–पत्र

म यो घोषणा गर्दछु कि त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र संकाय अर्न्तगत समाजशास्त्र विषयको स्नातकोत्तर तहको उपाधी प्राप्तिका लागि मैले तयार गरि प्रस्तुत गरेको **'ब्राह्मण' बारेको सामाजिक बुझाई र भोगाइमा आएका परिवर्तन : एक समाजशास्त्रीय अध्ययन** विषयक शोधपत्र मेरो आफ्नो कार्य हो तथा यसमा पहिलानै प्रस्तुत गरेका कुनै पनि सामाग्री प्रयोग गरेको छैन । साथै यो सामाग्री प्रयोग गरि अन्य शैक्षिक डिग्री प्राप्त गर्न समेत प्रयोग गरेको छैन ।

....

लोकेन्द्र प्रसाद जोशी

मितिः२०७४/११/

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र संकाय

समाजशास्त्र केन्द्रीय विभाग

कीर्तिपुर, काठमाण्डौं

सिफारिस पत्र

त्रि.वि.वि. समाजशास्त्र विषयको स्नातकोत्तर तहको उपाधि प्राप्तिको आंशिक आवश्यकता पूर्तिको लागि मेरो निर्देशन तथा सुपरीवेक्षणमा लोकेन्द्र प्रसाद जोशीले **'ब्राह्मण' बारेको सामाजिक बुझाई र भोगाइमा आएका परिवर्तन : एक समाजशास्त्रीय अध्ययन** शीर्षकमा यो शोधपत्र तयार पार्नुभएको हो । प्रस्तुत शोधपत्रको आवश्यक अन्तिम मूल्याङ्कनको लागि सिफारिस गर्दछु ।

....

डा. प्रमोद भट्ट

उप-प्राध्यापक

समाजशास्त्र केन्द्रीय विभाग

कीर्तिपुर, काठमाण्डौं नेपाल

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र संकाय

समाजशास्त्र केन्द्रीय विभाग

कीर्तिपुर, काठमाण्डौं

स्वीकृतिपत्र

त्रि.वि., मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र संकाय अन्तर्गत समाजशास्त्र विषयको स्नातकोत्तर तहको उपाधि प्राप्तिको निमित्त लोकेन्द्र प्रसाद जोशी द्वारा तयार पारिएको **'ब्राह्मण' बारेको सामाजिक बुझाई र भोगाइमा आएका परिवर्तनः एक समाजशास्त्रीय अध्ययन** नामक शोधपत्र समाजशास्त्र विषयको स्नातकोत्तर तहको उपाधिको लागि उचित ठहरिएकोले स्वीकृति प्रदान गरिएको छ।

शोधपत्रमूल्याङ्कन समिति हस्ताक्षर

प्रा. डा. तुलसीराम पाण्डे ....

विभागीयप्रमुख

उप.प्रा. डा.प्रमोद भट्ट ....

शोधनिर्देशक

उप.प्रा. दिपेश घिमिरे ....

वाह्यनिरीक्षक

मितिः२०७४/११/

कृतज्ञतापत्र

यो शोधपत्र तयार गर्ने क्रममा सर्वप्रथम अत्यन्त गहन विषय ब्राह्मण जातिको अध्ययन गर्ने अवसर दिएकोमा त्रिभुवन विश्वविद्यालय, समाजशास्त्र केन्द्रीय विभाग, कीर्तिपुर प्रति कृतज्ञता व्यक्त गर्दछु । त्यसैगरी सुझाव, सल्लाह दिनुहुने समाजशास्त्र विभागका प्रमुख प्रा. डा. तुलसीराम पाण्डेप्रति आभार व्यक्त गर्दछु । शोधपत्र तयार गर्ने क्रममा आवश्यक मार्गनिर्देशन, सुझाव सल्लाह दिने क्रममा गुरू उप. प्रा. डा. प्रमोद भट्ट साथै बाह्यनिरीक्षक उप. प्रा. दिपेश घिमिरेको योगदान अतुलनीय छ ।

शोधपत्र तयार पार्ने क्रममा अमूल्य सल्लाह र सुझावहरूका साथै सही मार्ग निर्देशन गर्ने श्रद्धेय गुरुज्यूहरु- टिकाराम गौतम, मधुसुधन सुवेदी, डम्बर चेम्जोङ प्रति आभारी छु । यसै गरी शोधपत्र तयार पार्ने क्रममा विभिन्न अध्ययन सामग्री उपलब्ध गराउने त्रि.वि. केन्द्रीय पुस्तकालय, समाजशास्त्र विभागका कर्मचारीहरूप्रति पनि आभार व्यक्त गर्न चाहन्छु । यसै गरी यस शोधपत्र तयार गर्ने क्रममा सहयोग गर्नुहुने दोगडा केदार गाउँपालिकाका पदाधिकारीहरु, शिक्षक साथै त्यहाँ बसोवास गर्ने दाजुभाइ दिदीबहिनीहरुप्रति आभार व्यक्तगर्न चाहान्छु, साथै मलाई यो शोधकार्य छिटो सिध्याउनु पर्छ भनि सधैं झकझक्याई सहयोग र सल्लाह दिनुहुने मित्र कपिलदेव पन्तप्रति हृदयदेखि नै कृतज्ञता ज्ञापन गर्न चाहन्छु ।

लोकेन्द्र प्रसाद जोशी

मिति:२०७४/११/

विषयसूची

विषय	पृष्ठ संख्या
अध्याय-एक : परिचय	१–४
१.१ अध्ययनको पृष्ठभूमि	१
१.२ समस्याको कथन	२
१.३ अध्ययनको उद्देश्य	३
१.४ अनुसन्धानको महत्व	३
१.५ अध्ययनको संगठनात्मक स्वरुप	४
अध्याय-दुई :सन्दर्भ साहित्यकोअध्ययन	५–१९
२.१ सैद्धान्तिक पुनरावलोकन	५
२.२ सन्दर्भ साहित्यको समीक्षा	१२
२.३ राज्यले कानुनमार्फत जातिय संरचना र सम्बन्धमा गरेका नितिगत परिवर्तनहरु	१५
२.३ सैद्धान्तिक अवधारणा	१९
१.५. अध्ययनको संगठनात्मक स्वरुप	२०
अध्याय-तीन : अनुसन्धानविधि	२१-२३
३.१ अनुसन्धान क्षेत्र तथा छनौटको आधार	२१
३.२ अनुसन्धान ढाँचा	२१
३.३ अध्ययनको समग्रता	२१
३.४ तथ्याङ्कको प्रकार र स्रोत	२२
३.५ तथ्याङ्क सङ्कलनविधि	२२
३.५.१ प्रश्नावलि	२२
३.५.२ अवलोकन	२२

३.५.३ मुख्यव्यक्तिहरुसँगको अन्तरवार्ता २३

३.६ तथ्याङ्कको विश्लेषणतथा प्रस्तुतिकरण २३

३.७अध्ययनको सीमा २३

अध्याय- चारः अध्ययनक्षेत्रको परिचय २४–२८

४.१.भौगोलिकअवस्था २४

४.१.१. प्राकृतिक स्रोत र साधन २४

४.१.२. जनसंख्या २४

४.१.३. पर्यटकीय स्थल २५

४.१.४ बजार, रोड, विद्युततथा संचार २५

४.१.५अध्ययन क्षेत्र २५

४.१.६जातजातितथाउपजातिहरु २६

४.२. आर्थिक अवस्था २६

अध्याय- पाँचः ब्राह्मण जातिको सामाजिक-साँस्कृतिकतथाआर्थिक अवस्था २९–५४

५.१ सामाजिकअवस्था २९

५.१.१ पारिवारिक स्थिति २९

५.१.२नातागोता ३०

५.१.३ समाजिक संगठन ३०

५.१.४शिक्षा ३०

५.१.५ स्वास्थ्य ३२

५.१.५.१ जन्मदर ३२

५.१.५२ खानेपानी ३२

५.१.५.३ पौष्टिक आहार ३३

५.१.५.४ अस्पताल र औषधीउपचार ३३

५.१.५.५ शौचालयतथा सरसफाई ३४

५.१.५.६ धुम्रपान र मद्यपानको प्रयोग ३५

५.१.६ रहनसहन ३५

५.१.७धर्म र भाषा ३६

५.१.८ परम्परागतमान्यता	३७
५.१.९ महिलाहरूको सामाजिक स्थिति	३७
५.२ ब्राह्मणजातिको आर्थिक अवस्था	३८
५.२.१ पेशा	३८
५.२.२ भू-स्वामित्व	४१
५.२.३ खेतीपाती	४२
५.२.४ पशुपालन	४३
५.२.५ खेतीपातीबाट हुने आम्दानी	४३
५.२.६ सम्पत्तिमाअधिकार	४४
५.२.७महिलाहरूको आर्थिक अवस्थाको अध्ययन	४४
५.२.८ महिलाहरूको सम्पत्तितथा पेवा	४५
५.२.९ आर्थिक अवस्थाकाअन्य सुचकहरू	४५
५.३ साँस्कृतिकअवस्था	४६
५.३.१ ब्राह्मण जातिकाजन्मदेखि मृत्युसम्मका संस्कार	४६
५.३.१.१ जन्मसंस्कार	४६
५.३.१.२ नामाकरण	४८
५.३.१.३ व्रतबन्ध	४८
५.३.१.४ विवाह संस्कार	४९
५.३.१.५ मृत्यूसंस्कार	५०
५.३.१.६ ब्राह्मणजातिले गर्ने पूजा संस्कार	५१
५.३.२ ब्राह्मणहरूले मान्ने चाडपर्वहरू	५२
५.३.३ ब्राह्मण जातिको प्रचलित संस्कृति र मान्यता	५३
५.४ ब्राह्मण जातिको अन्यजातीसंग सम्बन्ध	५३
अध्याय-छ :'ब्राह्मण' बारेको सामाजिक बुझाई र भोगाइमाआएको परिवर्तन	**५५–५७**
६.१ ६.१ ब्राह्मण जातिमाआएको परिवर्तन	५५
६.२ ६.२ 'ब्राह्मण' बारेको सामाजिक बुझाई र भोगाइमाआएको परिवर्तन	५६
अध्याय–सात : सारांश र निष्कर्ष	**५८–६२**

७.१ सारांश ५८

७.२ निष्कर्ष ६१

सन्दर्भसामाग्री

अनुसूची : प्रश्नावली

तालिका सूची

पेज नं.

तालिका नं. १ दोगडाकेदार गा.पा. १ रीमकौलीगा.वि.स.को जातीगत जनसंख्याको विवरण २०

तालिका नं. २ : उत्तरदाताको ब्राह्मणहरुको घरको किसिम २८

तालिका नं. ३ : उत्तरदाताको पारिवारिक स्थिति २९

तालिका नं. ४ : उत्तरदाताको आधारमाशैक्षिक स्थिति ३१

तालिका नं. ५ : उत्तरदाताकाआधारमाधामी-झाक्रिनभए डाक्टरकहाँजाने परिवार ३३

तालिका नं. ६ : आफ्नो सौचालयभएको अथवानभएको परिवार ३४

तालिका नं. ७ : ब्राह्मण जातिले अपनाइने विभिन्नपेशाहरू ३९

तालिका नं. ८ : ब्राह्मण जातीको आयआर्जन ४०

तालिका नं. ९ : भूमिको आधारमा ब्राह्मण परिवारको विवरण ४१

तालिका नं. १० :खाद्यप्रयाप्तता र खेतीपातीवाट हुने आम्दानीको आधारमाउत्तरदाताको विभाजन ४३